Németh Zsolt

A KÁRPÁT-MEDENCEI KERESZTÉNYSÉG KORAI TÖRTÉNETE

„A múltnak sehol sem történt olyan mértékű megcsonkítása, mint itt, a Kárpát-medencében."
Dávid Katalin

A RÓMAI RÍTUSÚ KERESZTÉNYSÉG KEZDETEI MAGYARORSZÁGON

Az átlagember fejében élő kép szerint kereszténységünk kezdete Szent István királyhoz köthető, aki római rítusú kereszténységre térítette az addig pogány magyarságot. „Eddigi történetírásunk lapjain csupán azt a véleményt találjuk, mely szerint a magyar kereszténység felvételére 997 után, 1000-ben került sor, amikor az első egyházakat (püspökségeket) a pápa jóváhagyta. Ezt követően Szent István egészen a haláláig folytatta volna az egyházalapítást" – summázza az uralkodó nézetet Püspöki Nagy Péter (Püspöki Nagy 2002, 12. o.). A pozsonyi történészprofesszor azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok szerint „a magdeburgi érseki szék megalakítására a (Német-Római) birodalomban 35 esztendőre volt szükség. (…) Nos, az, amire a birodalomnak a fejlett egyházszervezete és igazgatása mellett is három évtizedre volt szüksége, az nálunk vajon mindössze kettő és fél év alatt valósult volna meg?" (uo.). Ennek véleménye szerint, egyenes következménye, hogy a magyarországi egyházszervezet létrehozásának már Taksony fejedelem idejében meg kellett kezdődnie.

Állítása alátámasztására történészhez illően dokumentumokat is felvonultat. Olyan országban, amely nem a Német-Római Birodalom vazallusa, az első püspök kinevezési joga az apostoli széket illeti (Püspöki Nagy 1988, 66–67. o.). „Liutprandus, Nagy Ottó császár titkára írta le,[1] hogy saját szemével látta XII. János pápa kinevező bulláit, amelyeket az első magyar püspöknek, Zakkeusnak adott 963-ban, aki két kuriális bíboros – Leo püspök és János diakónus – kíséretében indult haza" (Püspöki Nagy 2002, 13. o.) „Mivel Zacheus püspököt a pápa szentelte fel és magyar követ kíséri a pápai legátusok mellett, együttesen mindez az első püspökség-alapítás tényére vall" (Püspöki Nagy 1988, 68. o.).

A szakirodalomban (például Szilágyi 122. o.) tévesen szerepel, hogy Zakkeus térítő püspök lenne, hiszen az egyházjog értelmében püspököket meghatározott székre neveztek ki, továbbá az is, hogy nem érkezett volna meg állomáshelyére,

[1] Liutprandus Cremonensis: *Liber de rebus gestis Ottonis*. In J. Becker (szerk.): *Scriptores rerum Germ*. 41, 6. fejezet, 162. o. A szöveg letölthető például: www.brepolis.net (utoljára megtekintve: 2014. jan. 19.).

mert Ottó császár útközben elfogatta és bebörtönözte. Ez csupán történészeink fikciója (Györffy 1977, 51. o., Érszegi, Koszta 160. o., Dávid 2003, 12. o.), hiszen a következő évben, 964-ben, már a magyarok püspökeként jelenik meg a padovai zsinaton, ahol fenyítést kellett volna kapnia, ha székétől tartósan távol lévő püspök lett volna (Püspöki Nagy 1988, 68. o.). Útitársa, Leo püspök pedig még 963 végén VIII. Leó néven, I. Ottó császár támogatásával (!) XII. Jánost követte Szent Péter székében (Püspöki Nagy 2000, 20. o.).

„Zakkeus után még legalább két további püspökről tudunk: Prunwartról és Domonkosról" – folytatja a pozsonyi történész. Az előbbiről a sankt galleni kolostor egykorú necrologiumából, ahol a magyar király, értsd Géza fejedelem megkeresztelőjeként emlékeznek meg róla (Püspöki Nagy 1988, 69. o., Berend és munkatársai 329. o.). „Az ifjú István a Koppány ellen 997-ben vívott csatája előtt fogadalmát Domonkos, akkor már kijelölt, választott esztergomi érsek jelenlétében tette meg." (Püspöki Nagy 2002, 13. o.).

A Pannonhalmi Alapítólevélben István egyértelműen utal rá, hogy édesapja indította el az apátság létrehívásának folyamatát, ő csak befejezte, tehát nyilvánvaló, hogy a fejedelem alapított egyházat, bizonyosan többet is. Nincs ellentmondás a fenti kijelentés és a között, hogy Géza 973-ban nem engedte be az ország területére a passaui püspök megbízottját, a később szentté avatott Wolfgangot, aki azon igyekezett volna, hogy Magyarország egyetlen püspökségként a majdani passaui *érsekség* alárendeltje legyen. Árpád-házi uralkodóink önálló magyar egyházat és egységes magyar királyságot akartak. Bíborbanszületett Konstantin írja, hogy az ő idejében (a 10. század közepén) hat archon (nem keresztény uralkodó) áll az ország élén (Püspöki Nagy 2000, 13. o.), akik közül, amennyiben a császárt megbízható forrásnak tekintjük, az egyikben Taksonyra ismerhetünk, három másikban pedig Koppány, Gyula és Ajtony felmenőit sejthetjük.

„1008-ban a magyar egyházszervezet megalapításának befejezése alkalmából Magyarországon járó pápai követségről – amelyet Azo, Ostia bíboros püspöke vezetett – Gizella testvére, Querfurti Brunó érsek már a követjárás befejezése előtt fontos mozzanatot jegyzett fel testvérének, II. Henriknek írott levelében. Megemlítette, hogy ez a legáció, amely a »Fekete Magyarországot« első ízben látogatta meg, a magyaroknál már a második volt. Következésképpen volt egy korábbi, egy első is" – érvel Püspöki Nagy Péter (Püspöki Nagy 2002, 13. o., vö. Wenzel 17. o.). Majd így folytatja: „Európa keresztény országainak krónikásai 1009-ben és 1010-ben adnak hírt arról, hogy a magyarok kereszténnyé lettek. Tehát a magyar egyházszervezet felállítását Európa-szerte 1009-ben és 1010-ben befejezettnek tekintették." (Püspöki Nagy 2002, 14. o.). Egyértelmű, hogy Szent István minden erőfeszítése ellenére sem lett volna képes egy szűk évtized alatt felállítani a teljes magyar egyházszervezetet, ezt Taksonynak meg kellett kezdenie. „A 10–11. században egy püspökség megalapítása minden esetben együtt járt egy szabályozott káptalan, valamint egy valódi szerzetesi közösség monostorának megalapításával a püspökség mellett. Mivel Szent Gellért nagylegendája és az 1015-i pécsváradi alapítólevél keltezési formulája megegyező tanúságot tesz, tudomásul kell vennünk, hogy 1000 előtt (997/998 táján) már kezdetét vette a Vashegyi (Pécsváradi) Apátság alapítása. A közeli monostoralapítás eseménye pedig jelzi a Pécsi Püspökség párhuzamos megalapítását az ezredik évben. Hasonló a helyzet a Nyitrai Püspökség esetében is, ahol a Zoborhegyi Apátság 1000 előtti alapításához nem férhet kétség." (Püspöki Nagy 2002, 119. o.).

„Az egyházszervezet létrehozásának három szakasza volt. Az első alapítású országos püspök-

ség létrehozása Taksony, Géza és István uralmi területén, azaz Fehér Magyarországon az első szakaszban. A második szakaszban a Fehér Magyarország (az Esztergomi Érsekség) püspökségeinek megalapítása és működésük pápai jóváhagyása 1000-ben. Végül a harmadik szakaszban az erdélyi Gyula és Keán tartományainak elfoglalását követően a majdani Kalocsai Érseki Tartomány alapjainak lerakása még az esztergomi érsek felügyelete alatt Fekete Magyarországon meg Erdélyben. Ekkor Erdélyben még létezett bizánci püspökség. Ezért kellett Kalocsán latin püspökséget létrehozni." (Püspöki Nagy 2002, 119. o.). Hozzátehetjük, hogy Marosvár (a későbbi Csanád) központtal is létezhetett bizánci egyházmegye, ahol, mint Szent Gellért nagylegendájából tudjuk, bazilita szerzetesi kolostor működött, s a bizánci egyházjogban az apátok püspöki jogkörrel rendelkeztek. A bizánci rítus szerint keresztelt Ajtonyt legyőző Csanád ispán, nyilván az egyházszervezetét tudatosan építő István utasítására, Oroszlámosra telepítette át a bizánci szerzeteseket, s Marosváron, az egyházmegye központjában pedig római rítusúra szenteltette át a templomot, és kolostort hozott létre (Szent Gellért).

Mivel a Querfurti Brunó által említett „második szentszéki legáció a fekete magyarok püspökségeinek és egyúttal a teljes magyar egyházszervezetnek a jóváhagyása végett érkezett Magyarországra, nem lehet vita tárgya, hogy 1008-ig (a Szent István legendáiban említett – *N. Zs.*) mind a tíz püspökség megalakult" (Püspöki Nagy 2002, 49. o.), s az a Kalocsai Érsekség létrehozását szentesítette. Mindez egyértelművé teszi, hogy mivel telt a 955-ös, történészeink által erősen eltúlzott mértékű augsburgi vereség (például Makk 81. o.) utáni négy évtized: a római rítusú (katolikus) magyar egyházszervezet kiépítésével.

Nem tartozik szorosan a cikk tárgyához, de hivatkozni kívánok Király Péter kutatásaira, aki nagy szakértelemmel és hatalmas szakirodalmat felvonultatva igazolja, hogy a „kalandozás" szó nem megfelelő a magyarok 955 előtti hadjárataira, hiszen azok alaposan megtervezett és jól szervezett, nem fosztogatás céljából indított vállalkozások voltak (Király 2006). A nyíregyházi nyelvészprofesszor érveit elfogadta a történészszakma, majd rezzenéstelen arccal folytatta a „kalandozás" szó használatát (Király 2010). Könyvében más, témánkhoz szorosabban kapcsolódó tényekre is rámutatott, melyekre hamarosan visszatérek.

Templomalapítások 1000 körül, templomformák

Ha számba vesszük a legkorábbi, bizonyosan római rítusú misék celebrálására épült templomainkat, arra jutunk, hogy közülük valamennyi szerzetesi templom hosszúházas (például Pécsvárad, Zoborhegy, Zalavár). Ugyancsak hosszúházas minden, a püspökség létrehozatala idején, vagy utána épített püspöki/érseki székesegyház, valamint Esztergomban a királyi kápolnától (Szent Vid-rotunda) különböző, Szent István életében (ám nem szükségszerűen az ő uralkodása alatt) építésnek indult két egyház, a Szent István vértanú illetve Szent Adalbert nevét viselő templom[2] is. Ugyancsak hosszúházas három, biztosan Szent István által alapított, a Boldogságos Szűz tiszteletére szentelt templom: az óbudai (Vetus Buda) – ezt a Képes Krónika 67. fejezetének élén látható miniatúra tanúsítja –, a németóvári (Deutsch-Altenburg) valamint a

[2] A templom eredeti védőszentje a Boldogságos Szűz volt, de a sok azonos titulus miatti megkülönböztethetőség okán ragadt rajta később a püspök védőszentsége.

fehérvári (Alba Regalis) bazilika is. Minden jel arra mutat tehát, hogy *955-től kezdve a királyi alapítású templomok, a római rítusú liturgia igényeihez illeszkedve, kivétel nélkül hosszúházasok*.

Ezt természetesnek tarthatjuk, lévén a római rítusú liturgia számára a megfelelő közeg a hosszúházas templom, hiszen, a modern pedagógiából kölcsönzött szakkifejezéssel élve, frontális oktatást folytat. A hajóban foglalnak helyet a „tanulók", a hívek, a hajónál kisebb és alacsonyabb szentélyben pedig a „tanító": a pap és segítői. (A bizánci rítusú liturgia is hasonló szemléletben működik.) Az egész térrendezés azt a célt szolgálja, hogy a figyelem a szentélybeli történések felé irányuljon, ami teljesen érthető, hiszen a katolikus szertartás lényege valóban ott zajlik.

A szakirodalomban azonban, következtetésemmel ellentétesen, korai rotundák sorát is királyi alapításúnak tekintik (Gervers-Molnár 27–31. o., Kozák 1976–77, 49. o.). Nagy Emese egy 565 cm átmérőjű körtemplom romjait tárta fel Esztergomban a palota és a várfal között (Nagy 1980, 357. o.), mely a Várhegyen talált legkorábbi szakrális épület, s amelyet – feltételesen – a Szent Vid-titulust viselő királyi kápolnaként azonosított (Nagy 1986, 236–237. o.). Bár kormeghatározó lelet nem került elő, a kápolna felszentelését ő, s vele a szakirodalom, a 995-ös évhez, Adalbert prágai püspök vélt második magyarországi tartózkodásának idejéhez köti,[3] ahová Prágából érkezett, ahonnan Szent Vitus (Vid) ereklyéit hozta volna magával (Kozák 1984, 130. o., Nagy 1986, 237. o., Szilágyi 159. o.). Mindez cáfolná fenti következtetésemet, hogy a 10. század második felétől kezdve királyi alapítással kizárólag hosszúházas templomok épültek volna.

Kozák Károly említi, hogy „Szent Adalbert középkori legendája megőrizte részünkre az esztergomi hegyen álló bálvány felgyújtásának történetét" (Kozák 1984, 130. o.), tehát a püspök magyarországi tartózkodásának idején még „pogány" kultikus tárgyakat-építményeket talált Esztergomban. Ennek ellenére sem Kozák, sem Nagy nem számol azzal a lehetőséggel, hogy a rotunda „pogány" építésű: 995 a római rítusú liturgia használatára történő felszentelésének, nem pedig építése befejezésének éve lenne. Kozák szerint „a püspök tanácsolhatta a fejedelemnek a kápolna építését – erre a védőszent neve utal" (uo.). Vajon miért ajánlotta volna Adalbert Gézának egyterű körtemplom építését, ami nem találkozik a római liturgia térrendezési igényével? Számomra elfogadhatatlan Gervers-Molnár Vera válasza, miszerint azért, mert a prágai fejedelmi templom is kerek volt, már csak azért is, mert az utóbbi nem egyterű (ld. Gervers-Molnár 6. ábra), és mintegy ötször akkora alapterületű, mint az esztergomi. Sokkal logikusabb annak a feltételezése, hogy a püspök a nem római rítusú szertartások céljára emelt épületnek a római rítus szerinti meg- és felszentelését javasolta, megszüntetve azt a kínos helyzetet, hogy a keresztény királyi cím elnyerésére törekvő magyar uralkodó fővárosában „pogány" templom áll.[4]

Arról, hogy Szent Vid tiszteletére szentelt templom állt az esztergomi várban, csupán

[3] Pályafutásának kritikai vizsgálata kizárja, hogy egy-két hónapnál összesen többet töltött volna hazánkban (Püspöki Nagy 1988, 71. o.). Berend Nóra és munkatársai is megállapítják, hogy sem Adalbert életirata, sem a *kortárs* nyugat-európai források nem említik a prágai püspök szerepét Géza vagy István megtérítésében. A magyar egyházszervezetben később fontos pozíciókat betöltött tanítványainak és követőinek tulajdonítják Adalbert szerepének eltúlzását (Berend és munkatársai, 329–330. o.).

[4] Hasonló, az épület készülésének, illetve római rítusú szertartásokra való felszentelésének idejét összekeverő hibával találkozunk más templomok kapcsán is (Németh 26–27., 30–34. és 47. o.).

egyetlen, 1284-es oklevél tudósít (Knauz 185. o.), melyben az esztergomi érsek engedélyt ad a helyi Ágoston-rendi szerzetesek számára, hogy benne menedéket keressenek a tatárok támadása esetén, viszont sem az épület méretéről, sem pontos helyéről nem ad kielégítő információt. Nagy Emese maga írja 1980-as szakpublikációjában, hogy „a kápolnát a 12. századi lakótorony építésekor két részre vágták" (Nagy 1980, 357. o.), és megsemmisült. A Lodomér érsek által kiadott 1284-es oklevél tehát nem vonatkozhat rá. A szakirodalom átsiklik e fölött az „apróság" fölött…

A régésznő által feltárt kerek épületet „palotakápolnaként" sorolja be a szakirodalom, holott „a falmaradványok csatlakozási pontjainak vizsgálata alapján megállapítható, hogy a körtemplom felépülése után került csak sor a már álló palota bővítésére, annak a kápolnával való összekapcsolására" (Kozák 1984, 130. o., vö. Nagy 1986, 201. o.). A rotunda tehát magában álló épület volt, amihez csupán felszentelése után csatlakozott a palota. Ezt Kozák is így tartja, ezért kénytelen keresztelőegyháznak tekinteni az épület eredeti szerepét.

Az 1000 körül hatályos római egyházjog szerint azonban a plébániák voltak a „keresztelőegyházak", még a filiák sem végezhettek kereszteléseket. Semmi ok nem volt arra, hogy a keresztelések kikerüljenek a plébániatemplomok falai közül e célra épített keresztelőkápolnákba. A klasszikus baptisztériumok, mint például a ravennaiak, még *bemerítéses* keresztelés céljára épültek, mely szertartás végzése valóban nem illett volna a plébániatemplomba: a nagyméretű medencék önálló építményt követeltek meg. A római szertartási gyakorlat azonban a 6. század végén felhagyott a bemerítéses kereszteléssel, így megszűnt baptisztériumok emelésének szükségessége. A körtemplomok 1000 utánra datálásának kényszere szülte keresztelőegyház-hipotézis tehát téves. Minden alapot nélkülöz Kozák Károly kijelentése, miszerint „biztosan állíthatjuk, hogy több, elsősorban tömeges keresztelést szolgáló és elősegítő keresztelőkápolna épült hazánkban (Adalbert és Asztrik) térítőtevékenysége alatt" a 990-es években (Kozák 1984, 123. o.). Fából vaskarika ama vélekedése is, hogy „az első püspöki székesegyházaink közvetlen közelségében feltárt rotundák töltötték volna be a nagyobb székesegyházak felépüléséig (…) azok szerepét, s (…) a keresztelőkápolna és a korai székesegyház közti átmeneti megoldásnak tekinthetők" (Kozák 1984, 108. és 138. o.), hiszen mindkét feladatra kicsik.

Tovább tallózva a fent megfogalmazott szabály alóli lehetséges kivételek sorában, a Gervers-Molnár Vera által 1965-ben feltárt sárospataki rotundát (Gervers-Molnár 28–29. o.) Jankovich Miklós királyi kápolnának vélte annak alapján, hogy a város közvetlenül a körtemplom mellé épült plébániatemploma évszázadokon át *exemptus* státusszal (a területileg illetékes püspök joghatósága alóli mentességgel) rendelkezett (Jankovich 73. o.). Az *exemptio* azonban nem igazolja a királyi alapítást. Anonymus információja szerint Sárospatakot és környékét Árpád fejedelem Ketelnek adományozta, amit I. András birtokcserével szerzett vissza a 11. század közepén, tehát a terület az uralkodóházétól független kézben volt másfél évszázadon keresztül. Levont következtetésem helyessége alól egyetlen kivétel sem mutatkozik, egészen az I. Béla által építtetett szekszárdi Szent Megváltó-templomig (1061), melynek formavilága elszigetelten áll a hazai építészettörténetben (ld. Németh 37–39. o.).

Kétségtelen viszont, hogy álltak királyi birtokokon rotundák. Letenye-Szentkeresztdombon egy körtemplom alapjait találta meg Parádi Nándor, amit a hajdani zalai ispáni várhoz tartozó, fegyverkészítéssel foglalkozó falu, Csatár plébániatemplomának tekintett. Építési idejét a 11. század végére – 12. század elejére határozta meg (Parádi 139. o.). Az épület közel két

méteres falvastagsága és patkóíves szentélye számomra korábbi készülési időt valószínűsít. Keszthelyen a hajdani ferences, jelenlegi plébániatemplom oldalában is patkóíves szentélyű, a 11. század végére datált kerektemplom alapjai kerültek elő (Gervers-Molnár 33. o.). Nemesbük határában félköríves szentélyzáródású rotundát tárt föl 1983-ban Vándor László. A 13. században a zalai vár földjéhez tartozó Karmacs falu templomaként azonosította, s bár „pontosabb keltezését lehetővé tévő leletanyag nem került elő" (Valter 196. o.), a 11–12. századra datálta, igen gyenge fogódzók: „mérete és építkezési technikája" alapján.

Ezen a ponton, s a példák sorát folytathatnám, fölöttébb kellemetlen választás elé kerülünk. Ha elfogadjuk az ásató régészek által adott datálásokat, akkor alaptalannak bizonyul a fenti következtetésem, viszont magyarázatra szorul, hogy a fejedelmi/királyi központokban, érseki/püspöki székhelyeken és kolostorok számára kizárólag hosszúházas templomokat építtető uralkodóink más, „perifériális" helyeken mi okból támogatták volna rotundák építését: miért lett volna megfelelő kis falvak plébániájának körtemplom. A másik lehetőség – s nincs ennek ellentmondó, megfellebbezhetetlen régészeti tény –, hogy a datálások nem állják meg a helyüket: az említett „falusi" rotundákat 1000 előtt emelték. A kérdést tovább árnyalja, hogy korai nemzetségfői központokban – például Abasár, Bolt-tető (Aba), Keszthely (Bulcsú), Ják (Jákó), Sály (Örsúr) Vésztő-Mágorhalom (Vata) – is körtemplomokat találunk.

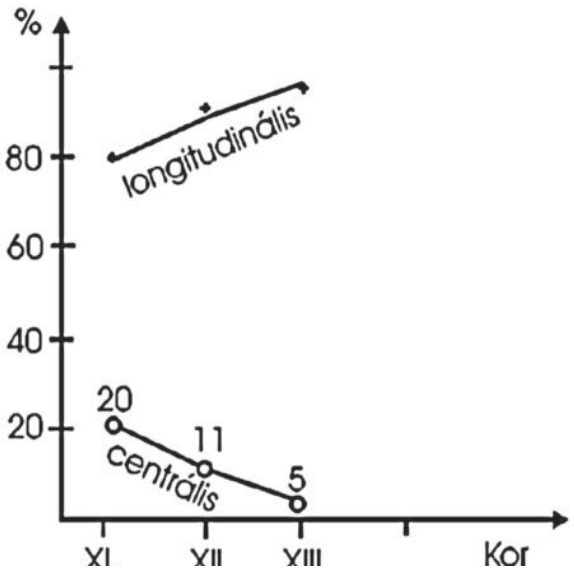
Akármelyik válasz mellett dönt is valaki, *kétségtelen tény, hogy a legkorábbi fejedelmi-királyi alapítású hosszúházas templomok készülése idején már centrális templomok sora állt az országban, melyek 1000 előtt keletkeztek. Rendkívül figyelemreméltó, hogy a legkorábbi alapítású magyarországi püspökségek székhelyei közül öt: Gyulafehérvár, Esztergom, Eger, Veszprém és Nyitra esetében az első ismert középkori szakrális épület körtemplom. Ugyanez igaz Székesfehérvárra is* (Kozák 1984, 134. ill. 128. o.). Taksony, Géza és István a püspökségeket nem „zöldmezős beruházásként" valósította meg, hanem olyan városokba telepítette, ahol nagyobb létszámú népesség élt már hosszabb ideje. Nekik nyilvánvalóan megvoltak a maguk szakrális épületei, melyeket természetesnek tűnik az említett körtemplomokkal azonosítani. Volker Bierbrauer müncheni történészprofesszor, egyetértve a néhai Alföldi Andrással (Alföldi), a magyar történészkörökben uralkodó nézettel szemben amellett érvel, hogy a pannóniai romanizált (értsd római műveltségű) népesség túlélése a 7. század végéig régészeti eszközökkel igazolható, s akkor sem a kipusztulásával, hanem identitásvesztésével (értsd „elavarosodásával") kell számolni (Bierbrauer 78. o.). Az avarok az „avar kor" végén nem tűntek el a Kárpát-medencéből, csupán a szláv elem részaránya növekedett meg. Árpád népe az érkezőknél nagyobb létszámú helyben lakó népességet talált. Dávid Katalin művészettörténész hívja fel a figyelmet arra, hogy „a templomtitulusok azt bizonyítják, hogy *az ideérkező magyarság nem pusztította el az itt talált szakrális közösségeket és intézményeket*. (…) A 11. században, tehát a hivatalosan is keresztény Magyarországon minden, a 9. században megemlített templom létezett, ami azt jelenti, hogy ezek átélték a pogány(nak mondott – *N. Zs.*) 10. századot, átélték a honfoglalás korát" (Dávid 2003, 14–15. o.).

Azokon a helyeken, ahol egyidejűleg áll még ma is, vagy állt valaha Árpád-kori hosszúházas templom és rotunda, minden biztosan eldönthető esetben az utóbbi készült korábban. Ezt Bény kapcsán Szily János püspök 1780-as vizitációs jegyzőkönyvének híradása (Kozák 1976, 66–67. o.), Ják, Vasvár és Vésztő-Mágorhalom, illetve a püspöki székhelyeken álló templompárok ese-

tében ásatási tények igazolják (Valter 73–74. és 191. o., Juhász 98. o., Nagy 1986, 201. o., Kozák 1984, 129–135. o.). Nem ismerünk példát arra, hogy hosszúházas templomot körtemplommá alakították volna, vagy a helyére rotundát emeltek volna, a fordított irányú módosításnak azonban számtalan példája adható.

A körtemplomok építése a századok folyamán

Gyurkó János vizsgálatai érdekes adalékokkal szolgálnak a rotundák építési idejével kapcsolatban. A mérnök statisztikákat készített Árpád-kori templomaink legfontosabb építészeti jellegzetességeiről. Egyik diagramján a centrális térrendezésű templomok számát vetette össze a hosszúházasokéval az idő függvényében *(1. ábra)*. Az előbbiek aránya az időben visszafelé haladva növekszik a hosszúházasokéhoz képest, ami egyértelműen jelzi, hogy centrális térrendezésű szakrális helyek korábban arányaikban jóval gyakrabban épültek, nyilvánvalóan illeszkedve az akkor használatos szertartásrendhez. Ne feledjük: 955 után vallási irányzatváltás kezdődött Magyarországon. A *hovát* ismerjük, a *honnan* viszont korántsem olyan egyértelmű, mint történészeink állítják.

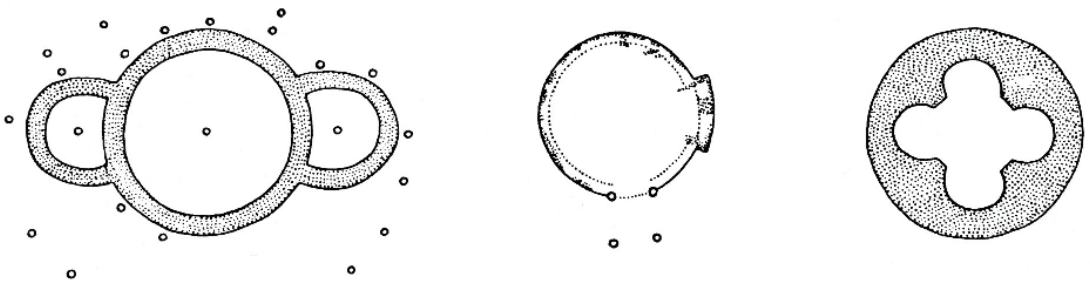
1. ábra. A centrális és hosszúházas Árpád-kori templomok számarányának összehasonlítása a különböző századokban. Gyurkó 27. o. nyomán.

Gyurkó diagramja azonban több szempontból javításra szorul. Egyrészt jóval több körtemplom létezett a Kárpát-medencében a középkorban, mint az építész feltételezte: ő csupán tizennégy 11. századi, huszonkét 12. századi és harminckilenc 13. századi centrális templommal számolt. Szilágyi András friss összegző munkája több mint kétszer annyit: százhatvankilenc centrális térrendezésű templomot sorol föl (Szilágyi 157–290. o.), azonban még az ő katasztere sem teljes. Egyrészt hiányoznak belőle Zirc-Aklipuszta, valamint Németóvár környékének körtemplomai, másrészt a szentélyformák vizsgálata alapján több, jelenleg hosszúházas templomról igazoltam, Gondos Béla pedig továbbiakról vélelmezi, hogy azok átépített rotundák (Németh 26–36. o.). Ezek a kiegészítések egyrészt tovább emelik a középkorban a Kárpát-medencében állott körtemplomok számát, másrészt – ha minden templomot az első formájával szerepeltetnénk a diagramon – erőteljesen a körtemplomok javára tolnák el az arányt.

Ha pillantást vetünk azokra a térképekre, amelyek a centrális templomok térbeli eloszlását tüntetik föl a Kárpát-medencében (Szilágyi 157. és 187. o.), akkor egyetlen kivétellel teljes hiányukat tapasztalhatjuk a Duna-Tisza közén Kecskeméttől délre, valamint jóval az országos átlag alatti gyakoriságot a Tiszántúlon, valamint Baranyában, Tolnában, Somogyban és Dél-Zalában. A rotundahiányos régiók azonosak a török hódoltsági területekkel, így egyértelmű, hogy nem kevesebb építésére kell gondolnunk az említett vidékeken, hanem jóval nagyobb pusztulási rátá-

ra, hiszen abban az időben számos falvat elhagytak lakói a fosztogatások és a kettős adószedés miatt.[5] Ha feltételezzük, hogy e területeken is az országos átlagnak megfelelő mértékben épültek centrális templomok, akkor kétszáz fölötti ilyen Kárpát-medencei épülettel kell számolnunk.

azonosítható erődített központ területén feltárt centrális épületek alaprajztípusai közül *(2. ábra)* kettő teljesen hiányzik a Kárpát-medencéből, csupán a legegyszerűbb, csekély szentélymélyedéssel rendelkező, osztatlan egyterű forma, a VII. templomé található meg nálunk.

2. ábra. Mikulčicei VI., VII. és IX. templom alaprajza. Poláček 29. o. nyomán.

A középkori Európában egyetlen olyan ország sem akadt, ahol ilyen számban épültek volna rotundák, mint nálunk, ami egyértelművé teszi, hogy ez magyar sajátosság. Centrális templomformáink változatossága (Kozák 1976–77, 50. o., Szilágyi 155–156. o.) is alátámasztja, hogy itt virágzott ezek építése. Bizáncból vagy az aacheni palotakápolnától való eredeztetésük erőltetett (Gervers-Molnár 21. o.), hiszen azoknál jóval kisebb, nem az uralkodó nagyságát és hatalmát szimbolizálni hivatott épületekről van szó. Nincs szükség Magyarország közvetlen környezetéből (Dalmáciából, Morva-, Cseh- és Lengyelországból) származó „hatások" (Gervers-Molnár 25. o.) feltételezésére sem. Minden alapot nélkülöz a Mikulčice területén talált, „nagymorvának" besorolt három körtemplomtól való származtatás is (Valter 93. o.). A dokumentumokban szereplő „nagymorva" települések egyikével sem

Gyurkó diagramja más okból is kiigazításra szorul: nála nincsenek a 11. századnál korábbra datált templomok. Az építész (is) annak a dogmává kövült nézetnek az áldozata, hogy mind a honfoglaló magyarság, mind az általuk itt talált népesség kereszteletlen pogány volt, a kereszténységet Szent István térítése nyomán vette föl, s így nem is lehettek korábban keresztény templomok a Kárpát-medencében. Fentebb láttuk, hogy öt püspöki székhelyen is kerek volt az első középkori szakrális épület, melyek 1000 előtt kellett, hogy keletkezzenek. További centrális templomok, például Feldebrő, Tarnaszentmária, Székesfehérvár – Rózsa utca, Abasár – Bolt-tető, Ják I, Ducó, Nyitra esetén is felmerült a fővonalbeli szakirodalomban az ezredforduló elé keltezés lehetősége. Az első négy építése az Abákhoz köthető, tehát nem királyi alapítású (és három közülük nem

[5] A térségben végbement, még a tatárjárás idején bekövetkezett pusztulás eklatáns példája a Bugac közelében a Kecskeméti Múzeum régészei által a közelmúltban feltárt, eddig ismeretlen, rendkívül gazdag és értékes leletanyaggal rendelkező középkori régióközpont és monostor: http://bacsmegye.hu/megye/kiskunfelegyhaza/ujra_ertekelik_az_arpad_kort_a_szenzacios_bugaci_regeszeti_leletek.html (utoljára megtekintve: 2014. jan. 19.).

is körtemplom, bár centrális térrendezésű), s ez vehető biztosra a határvidéken lévő Ják és Ducó esetében is. A szükséges dátumkorrekciókat elvégezve és 1000 előtti időszakaszt is bevezetve azt kapnánk, hogy abban a centrális az uralkodó kárpát-medencei templomforma. Ráadásul nem csak ott: a római rítusú kereszténység felvételét Magyarországgal közel egy időben végrehajtó cseh és lengyel területek esetében is (Kozák 1984, 114–119. o., Tomaszewski), ahol a kárpát-medencei rotundák esetében „meglebegtetett" bizánci hatással (Gervers-Molnár 61. o., Györffy 1974, 334. o.) aligha lehet számolni.

Már a kerektemplomokkal először alaposan foglalkozó Gervers-Molnár Vera könyvéből is kiderült, hogy nincs pontosan datálható rotunda hazánkban (Gervers-Molnár 32. o.), s ez a munkája megjelenése óta eltelt négy évtizedben előkerült körtemplomok kapcsán sem változott meg. Néhányról, például Ják II, Kallósd tudjuk, hogy 13. századiak, ám többségük esetében feltáró régészük meglehetősen önkényesen nevezi meg az Árpád-kor valamelyik – lehetőleg minél későbbi – évszázadát valószínű építési időként. Nem tornyosulnak tények azzal a nézettel szemben, hogy körtemplomaink jelentős részét 955 előtt emelték volna, tehát nem a római rítusú kereszténység használatára készültek. Éppen ellenkezőleg!

A régésznő szerint „a 12. század végén, esetleg a 13. század elején a rotundáknak egy új típusa jelenik meg. Ennek alaprajza kívülről teljesen kerek, belsejében pedig, a keleti részen, az oltár számára lapos, félköríves apszis mélyed a falba. Egyikük Kerekegyháza (Bács-Kiskun m.) határában került elő, s a hasonló nevű falu temploma lehetett; a másik a Nagykőrös melletti Nyárkútréten látott napvilágot" (Gervers-Molnár 38. o.). Falvastagságuk rendre 175 cm, illetve 120 cm, ami jelentősen meghaladja az Árpád-kor végén általános 80–90 cm-es méretet. 2003-ban Nádasdon is előkerült egy ilyen alaprajzú rotunda (Hajmási), melyet ásató régésze 11. századinak határozott meg (mert korábbinak, ugye, súlyosan kényszerítő ok nélkül nem lehet…). Gervers-Molnár megfeledkezik ennek az alaprajztípusnak a mikučicei VII. temploméval való hasonlóságáról, ami szintén az általa vélelmezettnél jóval korábbi készülési időt implikál e körtemplomok esetében.

A régésznő szerint „a 11. század harmadik harmadától, végétől kezdve a rotundák funkciója megváltozott: az egyre szaporodó falusi plébániatemplomok egyik igen kedvelt típusává váltak. (…) A középkori Magyarország egész területén megtaláljuk a rotundákat, mint plébániatemplomokat" (Gervers-Molnár 31. o.). A datálási problémák miatt azonban szinte egyetlen körtemplom esetén sem igazolható, hogy plébániatemplomnak *épült* (bár idővel azzá válhatott). A régésznő kijelentése így csupán feltevés, melyet kritikátlanul, tényként vett át a későbbi szakirodalom is (például Valter 93. o.).

A kerek alaprajzú templomforma, tehát az Árpád-kor közepén még „kívánatos". Ugyanakkor, s ez a régésznő könyvében található számos ellentmondás egyike, ő maga említ számos olyan körtemplomot, amelyet hosszúházassá alakítottak át *még az Árpád-korban* (például Fövenyes-Kerekegyháza, Karcsa, Podolin, Szalonna), vagy közvetlenül melléje építettek hosszúházas templomot (Boldva, Sárospatak), vagy lebontottak (Keszthely), vagyis e rotundák nem töltötték be kívánatos szerepüket, s építésük a 13. század végével meg is szűnt. Az esztergomi körkápolnát a 12. században egy lakótorony (!) létrehozása miatt megsemmisítették (Nagy 1980, 357. o.). Vajon miért bizonyult a kerek forma egyszerre alkalmatlannak? A „túlságosan kicsik voltak"

nem lehet minden esetben kielégítő válasz, a tizenkét méteres belső átmérőjű boldvai esetén bizonyosan nem.

Másféle kereszténység tanúi?

Tudomásom szerint Kátay Mihály tette föl először írott formában a kérdést: milyen célt szolgált egy kisméretű körtemplom, mely „a római egyház szertartásához alkalmatlan, mert a hívők nem férhettek be, és a római egyház soha nem végezte szertartásait a hívőktől elzártan. De ha nem alkalmas eredeti formájában a római egyház előírt szertartási rendjéhez, akkor nyilvánvalóan egy másik »egyház« emelhette, saját rendjének és szertartásainak céljai szerint" (Kátay 3. o.).

A festőművész kérdésfelvetése óta eltelt idő alatt sikerült közelebb kerülni a válaszokhoz. A körtemplomok, s különösen a kis, osztatlan belső terűek, nyilvánvalóan nem liturgikus nagyegyházi szertartások színhelyei voltak, hanem inkább személyre vagy nagyon szűk csoportra szabott gyógyítóké, beavatóké. Ilyen jellegű, „kerek" szertartásokat sem a római, sem a bizánci rítusú egyház nem alkalmazott, ami maga után vonja azt, hogy ezek az épületek készülésük idején nem tartoztak hozzájuk, létrehozóikat és eredeti használóikat más körben kell keresni, továbbá, hogy szent helyeknek, de nem feltétlenül a mai értelemben vett templomoknak kell tekintenünk őket. Mindez arra bátoríthat bennünket, hogy más különleges térrendezésű középkori templomainkban sem szükségszerűen pusztán misék helyszínét lássuk (vö. Németh 48–72. o.).

Az épületforma azt jelzi, hogy a körtemplomokat létrehozó műveltség az emberek egyenrangúságának, bár nem azonos szerepűségének ősképe által meghatározott „kerek" világlátás mentén szervezte az életét, s abban a szertartásait. A hosszúházas templom olyan műveltség szakrális építménye, amely a frontális oktatást használja. Ennek szellemiségében néhány – mellesleg világi felelősségre vonás és törvénykezés alól *de jure* és *de facto* mentes – kiválasztott jogosult megmondani a többieknek, hogy mit higgyenek, hogyan éljenek, mely gondolataik és cselekedeteik helyesek, illetve helytelenek, miként nyerhetik el üdvösségüket. A keresztény építészet a második évezredben, sőt a harmadik eddig eltelt részében is hosszúházas templomok nyomasztó túlsúlyát hozta…

Amennyiben a Kárpát-medence korai, kisméretű körtemplomai építési idejét 955 előtt keressük, értelmezésük nehézségei automatikusan megszűnnek. Ez esetben nem áll fenn kényszer, hogy a római vagy a bizánci rítusú keresztény liturgia céljait szolgáló épületeket lássunk bennük, melyekhez azok szertartásrendje nem illeszkedik, amit rendkívül nagy számban hosszúházassá történt *középkori* átalakításuk is jelez (a fent említetteken kívül például Alag, Cinkota, Jalsó, Vasvár), s az is érthetővé válik, hogy arányszámuk miért növekszik az időben visszafelé haladva a hosszúházasokkal szemben.

Ugyan ki épített volna kerektemplomokat a Kárpát-medencében 1000 előtt? – hangozhat a kérdés. A fennálló történelmi dogmarendszer szerint senki, de ha megszabadulunk tőle, akkor értelmes és előremutató válaszokhoz juthatunk. A cseh, morva és szlovák régészek és történészek más dogmával – a 9. századi Nagymorva Birodalomével – dolgoznak, mint magyar kollégáik, így számukra nem okoz problémát, hogy felvidéki körtemplomokat a 9–10. századra datáljanak, mint például Ducó vagy Nyitra (Szt. Emmerám) esetében tették (Szénássy 25. o.).

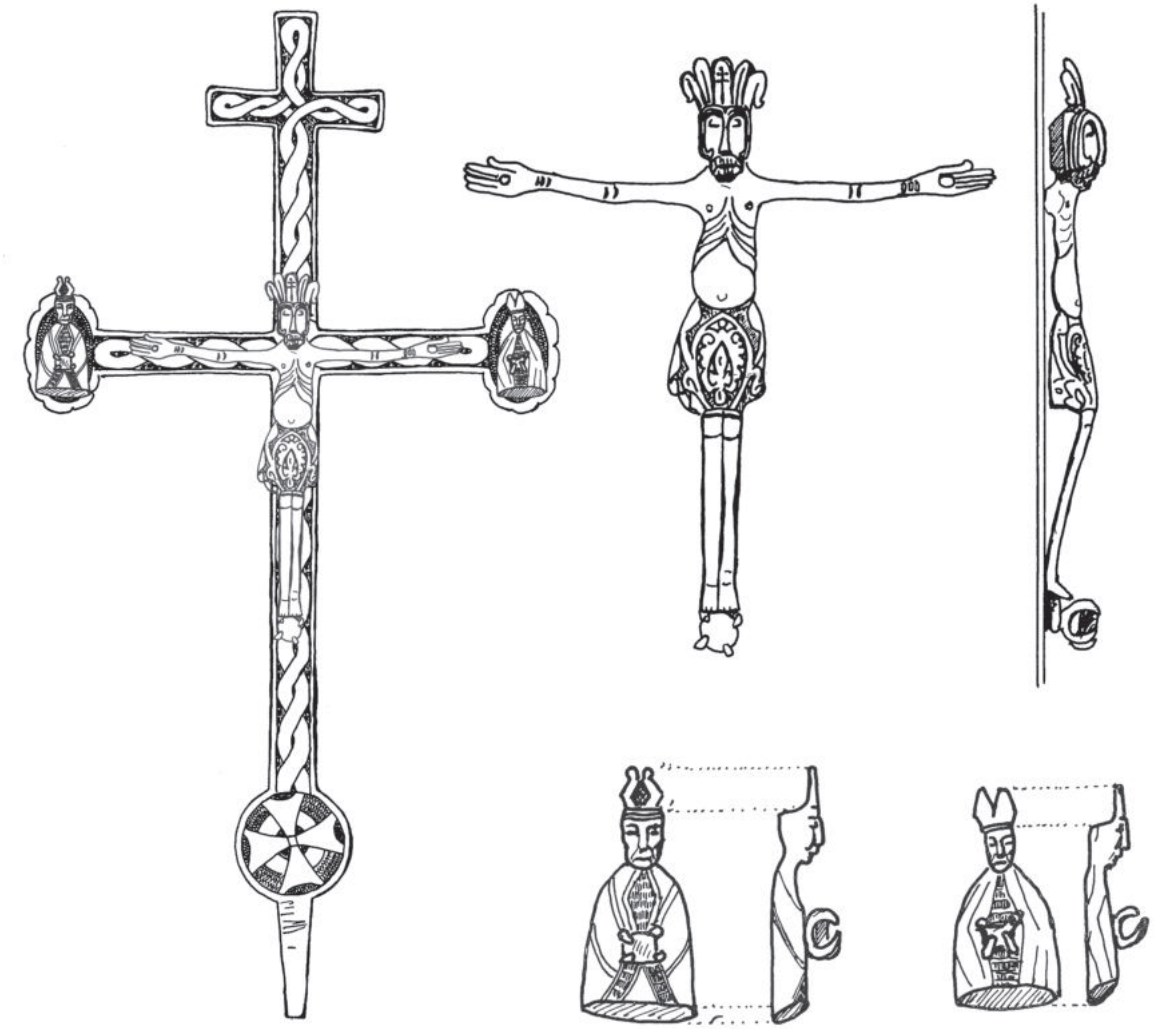
Király Péter említett, hatalmas forrásanyagot felvonultató könyvében meglepő állítások sora olvasható. „Újabb források hiteles adatai kerültek elő (a magyarság kárpát-medencei

jelenlétéről –*N. Zs.*), s a legrégebbi adat 590-re vonatkozik. Ebből kiindulva kiszámítható, hogy az 590. évi adat a 895. évihez képest 305 év többletet jelent." „Az írott források nem támasztják alá azt a véleményt, hogy a magyarok 895/896-ban foglalták volna el a Kárpát-medencét, hanem arról vallanak, hogy az Ungri, Ungari (…) magyarok már 561–562-ben megtelepedtek e területen, s azóta folyamatosan itt voltak a Kárpát-medencében s innen jutottak el nyugatra és délre s indítottak katonai akciókat. (…) Az eddigi adatok ismeretében a magyarok első kárpát-medencei megjelenése 561–562-höz, megtelepedése pedig 590-hez köthető, ami egyben a honalapítás időpontjának tekinthető." (Király 2006, 216. és 214. o.). Szeretném hangsúlyozni, hogy ezeket a mondatokat nem egy, a kitalált középkor-elmélet hívéül szegődött alternatív kutató vetette papírra, hanem a hazai nyelvészek *doyen*je, aki bizonyító anyaga részeként négy oldalon keresztül sorol fel magyar jelentésű személyneveket kora középkori kolostori iratokban (Király 2006, 155–158. o.). A magyar történészgárda semmilyen épkézláb érvet nem volt képes felhozni a professzor tézisével szemben az elmúlt hét esztendőben, s ilyen esetekben megszokott módszerét, a hallgatást választotta a revízió helyett.

Király Péter nézetét erősíti meg egy olyan dokumentum is, amely régóta jól ismert régész- és történészkörökben. „A zselicszentjakabi monostor 1061-es alapítólevelében szerepel, hogy a helyén már állott »az említett szent tiszteletére szentelt templom«, mely *szerfölötti régisége* (kiemelés tőlem – *N. Zs.*) és elhanyagoltsága miatt már pusztán áll. Az alapítólevélben említett korábbi templom nem rekonstruálható, de nyomait Nagy Emese az ásatások során a mai 11. századi templom alapfalaiban helyenként felfedezte, és létezéséről vall néhány korábbi sír is, melyek közül az egyikben Szent István pénze került elő" (Valter 51. o., vö. Nagy 1994, 71. o.). Valter Ilona régész sorai egy 1061-ben már több száz éven át folyamatosan működő, tehát az „avar" korban is fennállott keresztény szakrális hely képét festik fel, templommal és temetkezésekkel – a folytonosság tényét a Szent István-érme is megerősíti.

Honfoglaláskori sírokból szép számmal került elő mellkereszt („Őseinket…" 193–348. o. (elszórtan), Bakay 248. o., Gömöri 362. o.), ami önmagában egyértelmű jelzője a Kárpát-medencébe térő magyarság egy részének keresztény, bár nem római rítusú keresztény hitének. Még ha a magyarság – tarthatatlan – finnugor eredetének rendszerében gondolkodunk is, abszurd annak a feltételezése, hogy népünk érintetlen maradt a kereszténységtől, hiszen legkésőbb Levédiában, Kelet-Európa e forgalmas zónájában, ahol eszmék és áruk jelentek meg, majd folytatták útjukat, kapcsolatba kellett kerülnie vele. A legújabb kutatások azonban már jóval korábban, legkésőbb a 6. századtól a magyarság és a kereszténység együttes kaukázusi jelenlétével számolnak (Mátéffy 20. és 28. o.).

Balanyi Béla, a Nagykőrösi Arany János Múzeum akkori igazgatója, a város Ludas nevű határrészén található *kerek*templom-romban 1961 őszén végzett ásatása során figyelemreméltó kettős keresztet talált *(3. ábra)*, melyet a középkor végén lebontott épület romjai között, mint használhatatlan tárgyat, otthagytak. Vajon mi lehetett az oka, hogy a még ma is jó állapotban lévő, gondos kivitelezésű, szép mívű, aranyozott (!) alkotást leselejtezték, holott a régész megfigyelése szerint hosszabb ideig használatban volt? „Az ok magában a tárgyban, illetve a tárgyon felsorolt motívumokban keresendő, ezek jelképrendszere lehetett az egyetlen indok, ami miatt ezt a tárgyat hagyták veszni a templombontás értelmi szerzői, míg minden elhordhatót elhordtak az utolsó szögig" – írja Kátay Mihály az alkotásról készített kitűnő tanulmányában (Kátay 3. o.).

3. ábra. A ludasi kereszt a tollkoronás Krisztussal. Balanyi 1975, 132. és 134. o. nyomán.

„A kereszten a főalak Krisztus (…) nem töviskoronát, hanem öt tollból kialakított koronát visel. (…) A Corpus nem a szenvedő Krisztust, hanem Krisztust, mint királyt ábrázolja. A szemek ugyan lehunytak (Kátay szerint nyitottak – *N. Zs.*), de az egyenes fejtartás élő ember benyomását kelti" (Balanyi 1973, 128. o.). „A mellkason a lándzsával való átdöfés helye nincs jelölve. A lábfejeken sem látható a keresztfához szegelés, szegfejek, vagy azok nyomai" (Balanyi 1973, 129. o.). Sem a test, sem a karok nem feszülnek, mintha áldást osztana. „A nyújtott ujjas kezek áldásra emelt kezek"[6] (uo.).

[6] Szándékosan nem a festőművész, hanem a régész szavait idézem a műtárgy leírására, hogy annak tárgyilagossága ne legyen megkérdőjelezhető.

A festőművésznek igaza van. Egy tollkoronás, sebzetlen, nem szenvedő Krisztus-ábrázolás, melyben Balanyi is (131. o.), Kátay is (46. o.) sámán-remineszcenciákat[7] fedez fel, már nem felelt meg a késő középkor Krisztus-képének. A festőművésznek, szemben az inkompetenciáját e témában is bizonyító Kovács Éva művészettörténésszel, aki a limoges-i keresztek közé sorolta a ludasit (Kovács 43. o.), sikerült megtalálnia annak valódi szellemi rokonait „pogány" vagy „pogány elemekből" kialakított (például Werdeni Ereklyetartó, 8. század [Schulze-Dörrlamm 350. o.]) alkotások között. „Hiba volna az ősi formák között mindig kizárólag a történelemírás aktuális hipotézisei szerint tallózni, így Magyarország területén csak az árpádi réteg műveltség-körére szűkíteni az ősformák lehetőségét, és az új formákat automatikusan a római egyház, illetve a »művelt Nyugat« adományának venni. Ugyanígy hiba volna nem számolni a Kárpát-medence Árpád előtti őslakosságával" – írja Kátay Mihály (Kátay 46. o., vö. Volker Bierbrauer föntebb idézett mondataival). Ide kívánkozik, hogy Piligrim passaui püspöknek egy 974-ben a pápához írott leveléből megtudjuk: a magyarok rabszolgái között sok keresztény van, akiknek urai megengedik vallásuk gyakorlását, és azt, hogy templomokat építsenek. A levélből az is kitűnik, hogy már néhány templom is épült a térítők igénye és a fejedelem engedélye nyomán (Kozák 1984, 122. o.). A „rabszolgák" egy része alatt minden bizonnyal a bevonuló magyarok által itt talált, alávetett lakosság értendő, nem római birodalmi értelemben vett rabszolgák – ezt templomépítési lehetőségük is megerősíti.

Balanyi Béla személyesen tárt föl Nagykőrös közigazgatási területén három rotundát: az említett Ludas-dűlői mellett Nyárkútréten és Szőrhalmon, melyek mindegyike más alaprajzú (Balanyi 1989, 70–71. o, és 27–29. ábra, Gervers-Molnár 20–21. ábra, Szilágyi 194. o.). A régész nem figyelt föl rá, hogy a tollkoronás krisztusos kereszt erről a kiemelkedő körtemplom-sűrűséget mutató helyről került elő, azaz ott halmozottan láttak újra napvilágot a rómaitól különböző rítusú kereszténység régen eltemetődött nyomai.

Ha a szakirodalom fősodrába nem került, fentebb felsorakoztatott tényeket és megfontolásokat tekintetbe vesszük, akkor más 1000 előtti kárpát-medencei história körvonalazódik, mint a fővonalbeli történészeink által képviselt változat. A jelek arra mutatnak, hogy keresztény, de nem Rómához igazodó népesség élt itt, amely szertartásaihoz illeszkedő épületeket és kultikus tárgyakat hozott létre. A kereszténység jelenléte a Kárpát-medencében a 3–4. századtól megkérdőjelezhetetlen: ókeresztény templomok sora ismert például Budapesten és Pécsen. Az 5. században Attila hunjai és szövetséges népei között az ariánus keresztény irányzat követői bukkantak fel. A 6. századtól pedig a Király Péter által idézett dokumentumok jelzik keresztények jelenlétét. A honfoglaló magyarok között is szép számmal akadt keresztény, akik – tekintettel arra, hogy a 9. században Európa keleti határvidékén mozogtak – aligha annak római irányzatához tartoztak.

A korai kereszténység még Itáliában sem olyan mentalitású volt, mint amilyen a Kárpát-

[7] Számos olyan ábrázolás ismert, amelyen Krisztus áttűnik egy „pogány" alakba. A vatikáni nekropolisz „M" mauzóleumában például „Héliosz napisten fehér lovaktól húzott, az egek magasságába tartó diadalkocsiját látjuk, amelyen maga az Üdvözítő, a megtestesült Fiúisten áll. Nincs kétség, hogy a pogány napistent ábrázoló kompozíciót megörökölte Krisztus, Ő az, akit a diadalkocsi az égbe emel. Ennek látható, ennek bizonyosságot adó jele a feje körül kirajzolódó ékes glória, amelyben megjelenik a Krisztust egyedül megillető jel, a kereszt" (Dávid 2011, 124. o. és. 17. kép).

medencébe a 10. század második felében megérkezett, hanem sokkal természetközelibb és életigenlőbb. Erről Aquileia és Grado dómjainak 4. századi mozaikjai tanúskodnak, vagy az a milánói Városi Múzeumban őrzött 5. századi, korpusz nélküli arany mellkereszt, amelynek függőleges szárán a bevésett *fósz* (fény), a vízszintesen a *zóé* (élet) szó jeleníti meg a krisztusi működés kvintesszenciáját (Dávid 2011, 20. kép).

Az erő helyei

A végére hagytam, hogy a templom szerepéről szóljak. Leszűkítőnek tartom azt a meghatározást, hogy valamilyen vallásalakulat szertartásainak otthont adó, felszentelt épület. Számomra egy épület templom mivoltának elengedhetetlen kritériuma, hogy rendelkezzen gyógyító erővel. Az antikvitás szentélyei közül számos – különösen Aszklépioszéi – kinyilvánítottan gyógyító szereppel bírt. A szerveződő keresztény egyház a betegekkel való törődést beágyazta teológiai üzenetébe, és nem csak tevékenységének részévé, hanem önmeghatározásának szerves elemévé is vált (Csepregi-Vardobasso, Ferngren). Az antikvitás gyógyító módszereit, például az inkubációt, saját templomaiban is alkalmazta (Hamilton). Erről tanúskodnak egyebek között Szent Kozma, Damján, Vazul, Artemiosz, Therapón és társaik „csodás" gyógyításai (Nutton, Nesbitt).

Egy mise kívánatos célja, hogy rendezze a hívek tudatát, békét költöztessen a lelkükbe, hogy a szertartás adott pontján a pap felszólításának: „Emeljük föl szívünket!", eleget tudjanak tenni. A kiegyensúlyozott tudat és a rendezett lélek kihat a testre is: e hatás neve gyógyulás. Ez azonban nem csak közösségi szertartás révén érhető el. Bárki egyénileg is betérhet egy templomba, és ugyanazt kell tapasztalnia, természetesen más „felhangokkal".

A zobordarázsi Szent Mihály-templom

Ma már meglehetősen jól ismert, hogy a Föld felszínét az emberi test évezredek óta ismert meridiánrendszeréhez hasonló erővonalak járják át. A középkori templomok e „földsugárzásnak" mondott erővonalak metszéspontjaiban helyezkednek el. A hivatalos tudomány

tagadja létezésüket, és számos civil szkeptikus is akad. Vannak azonban olyan kiemelkedő érzékenységgel és felkészültséggel rendelkezők (bár jóval kevesebben, mint ahányan magukról állítják), akik pálcával vagy másképpen detektálni tudják ezeket az erővonalakat, és képesek fajtáik megkülönböztetésére, intenzitásuk mérésére. Közülük az egyik Pósa Pál András, aki 2012-ben jelentette meg kétkötetes, gazdagon dokumentált könyvét szakrális terek felméréséről, különös tekintettel a hazaiakra (Pósa 2012).

Az erővonalak hatása átlagos érzékenységűek számára is, akik körébe e sorok írója tartozik, megmutatkozik. Vannak, akik nem képesek hosszabban tartózkodni rajtuk, mások egyéb – kellemes vagy kellemetlen – testi tünetekkel szembesülnek. A hatás letagadhatatlan, s ahol okozat van, ott kiváltó oknak is kell lennie. Szilárd meggyőződésem, hogy egy nem is túlságosan bonyolult készülék segítségével az erővonalak létezése tisztán természettudományos eszköztárral igazolható lenne. A templomok fizikai szintű gyógyító erejének egy részét bizonyosan a „földsugárzások" hordozta energiák adják, melyeket az épületek fölerősítenek. Szakrális helyek tanulmányozása, hacsak a vizsgáló nem kíván hangsúlyozottan a fizikai szinten megmaradni (s ezzel a lényegtől: a hely szent voltától gondosan távol tartani magát), nézetem szerint nem képzelhető el ezek tekintetbe vétele nélkül.

A szerző köszönetét fejezi ki Püspöki Nagy Péter történészprofesszornak a magyar egyházalapítással kapcsolatos történeti és egyházjogi kérdésekről vele folytatott értékes konzultációkért.

Hivatkozások

Alföldi András: *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*. 2. köt. Berlin–Lipcse, 1926.

Bierbrauer, Volker: A keszthelyi-kultúra és a késő római továbbélés kérdése Pannoniában. Kr. u. 5–8. század. Archaeológiai értesítő 129. évf. (2004) 67–82. o.

Bakay Kornél: *Az Árpádok országa*. Kőszeg, 2000.

Balanyi Béla: A Nagykőrös-Ludasi kereszt. *Studia Comitatensia* 3. évf. (1975) 125–136. o.

Balanyi Béla: Nagykőrös középkori falvai és építményei. In *Építészet az Alföldön I*. Szerk. Novák László és Selmeczi László. Nagykőrös, 1989, 57–78. o.

Berend Nóra – Laszlovszky József – Szakács Béla Zsolt: The Kingdom of Hungary. In Berend Nóra (szerk.): *Christianization and Rise of Christian Monarchy. Scandinavia, Central Europe and Rus' c. 900–1200*. Cambridge, 2009, 319–368. o.

Csepregi-Vardabasso Ildikó: A templom mint kórház, avagy az álom kultúrafüggő voltáról. www.academia.edu/445987/A_templom_mint_korhaz (letöltve: 2013. aug. 23).

Dávid Katalin: *A kereszt mint jel és ereklye az Árpád-kori Magyarországon*. Budapest, 2003.

Dávid Katalin: *A kereszt teológiai és ikonográfiai értelmezése az első évezredben*. Budapest, 2011.

Érszegi Géza: Kereszténység felvétele. In Kristó Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon*. Budapest, 1994, 344. o.

Ferngren, Gary B.: Early Christianity as a Religion of Healing. *Bulletin of History of Medicine* 66. évf. (1992) 1–15. o.

Gervers-Molnár Vera: *A középkori Magyarország rotundái*. Művészettörténeti Füzetek 4. Budapest, 1972.

Gömöri János: Sopron és környéke a magyar honfoglalás és államalapítás korában. *Soproni szemle* 54. évf. (2000) 343–373. o.

Györffy György: Opponensi vélemény Dávid Katalin Az Árpád-kori Csanád vármegye művészeti topográfiájának rekonstrukciója c. kandidátusi értekezéséről. *Művészettörténeti értesítő* 23. évf (1974) 333–334. o.
Györffy György: *István király és műve*. Budapest, 1977.
Gyurkó János: *Árpád-kori templomok a Kárpát-medencében*. Érd, 2006.
Hajmási Erika: *Nádasd 2003*. Ásatási napló. Forster Gyula Központ Tervtára, ltsz. 40076.
Hamilton, Mary: *Incubation. The Cure of Disease in Pagan Temples and Christian Churches*. London, 1906.
Jankovich Miklós: *Buda-környék plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye*. Budapest Régiségei XIX. Budapest, 1959.
Juhász Irén: A Csolt nemzetség monostora. *Műemlékvédelem* 36. évf. (1992) 95–106. o.
Kátay Mihály: Napisten színeváltozásai. Kísérlet egy középkori kultikus tárgy komplex elemzésére. *Művészet* 1973/11. sz. 3–5. o. 12. sz. 45–46. o.
Király Péter: *A honfoglalás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006.
Király Péter: *„A honfoglalás vitás eseményei" fogadtatása*. Nyíregyháza, 2010.
Knauz Nándor (szerk.): *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II*. Esztergom, 1882.
Koszta László: A kereszténység kezdetei és az egyházszervezés Magyarországon. In Kristó Gyula (szerk.): *Az államalapító*. Budapest, 1988.
Kovács Éva: *Limoges-i zománcok Magyarországon*. Budapest, 1968.
Kozák Károly: Téglából épített körtemplomaink és centrális kápolnáink a XI–XIII. században. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1976–77, 49–89. o.
Kozák Károly: Közép-Európa centrális templomai. IX–XI. század. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. évf. (1984) 107–144. o.
Makk Ferenc: Magyarország és keleti szomszédai Szent István korában. In Glatz Ferenc – Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988, 81–98. o.
Mátéffy Attila: *Az Árpád-ház szerepe a csodaszarvas-történet európai elterjedésében*. *Etnographia* 124. évf. (2013) 1–40. o.
Nagy Emese: Az esztergomi rotunda alaprajzi rekonstrukciója. *Építés- és építészettudomány* 12. évf. (1980) 357–366. o.
Nagy Emese: *Az esztergomi királyi palota története. Régészeti kutatások 1934–1966*. Kandidátusi értekezés, Budapest. 1986.
Nagy Emese: Zselicszentjakab. In Mikó Árpád – Takács Imre (szerk.): *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Budapest, 1994, 71–72. o.
Nesbitt, J. W.: *The Miracles of St. Artemios. A Collection of Miracle Stories by an Anonymous Author of Seventh-Century Byzantium*. Leiden, 1997.
Németh Zsolt: *A Kárpát-medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai I*. Szombathely, 2013.
Nutton, Vivian: *Ancient Medicine*. London–New York, 2004.
„Őseinket felhozád…". A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Szerk. Fodor István. Budapest, 1996.
Parádi Nándor: A Letenye-Szentkereszt dombi kerektemplom feltárása. *Thúry György Múzeum Jubileumi Évkönyve* 1972, 139–164. o.
Polaček, Lumir: *The archaeology of Mikulčice*. Brno, 2008.
Pósa Pál András: *Szakrális terek radiesztéziai felmérése I–II*. Budapest, 2012.
Püspöki Nagy Péter: Szent István egyházszervezete. Előzmények, kánonjogi háttér. In Glatz Ferenc – Kardos József (szerk.): *Szent István és kora*. Budapest, 1988, 59–80. o.
Püspöki Nagy Péter: *A kereszténység kezdetei Magyarországon (963–1000) és az ezredik évi koronázás misztériuma*. Kézirat, 2000.
Püspöki Nagy Péter: *Szent Gellért püspök vértanú élete és műve*. Budapest, 2002.
Schulze-Dörrlamm, Mechthild: Der rekonstruierte Beinkasten von Essen-Werden. Reliquiar und mutmaßlicher Tragaltar des hl. Liudger aus dem späten 8. Jahrhundert. *Jahresbericht der Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz* 49. évf. (2002) 281–363. o.
Szent Gellért nagylegendája. In *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, 1983, 74–94. o.
Szénássy Árpád: *Felvidéki Árpád-kori templomok lexikona*. II. köt. Komarno–Komárom, 2003.
Szilágyi András: *A Kárpát-medence Árpád-kori rotundái és centrális templomai*. Második, javított kiadás. Semmelweis Kiadó, 2009.
Valter Ilona: *Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon*. Budapest, 2005.
Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár. I köt. 1001–1235*. Pest, 1860.